

sokfélesége közötti ellentmondás, s bárki, aki megpróbálta feloldani ezt a paradoxont, logikai lehetetlenségbe ütközött. A misztikus gondolkodás meg sem próbálja feloldani ezt a lehetetlenséget, számára ez ugyanis éppen azt bizonyítja, hogy a logika, a racionális gondolkodás csak bizonyos korlátok között érvényes, és hogy a profán jellegű megközelítések Isten valódi lényének vonatkozásában értelmetlenek. A misztikus tapasztalatban az Egységnek és Sokféleségnek az ellentmondása eltűnik, a misztikus egy olyan Istennel kerül közvetlen kapcsolatba, amely mindkét mozzanatot egyaránt tartalmazza.

Téves lenne azt állítani, hogy Kolakowski kijelentései a logikához intézett kihívásként értelmezhetők; csupán arról van szó, hogy miként a logika területén nem igyekszünk állításokat vallásos tapasztalatra való hivatkozással igazolni, úgy a hit tételei sem igényelnek racionális megoldást.

Úgy tűnik tehát, hogy a probléma megoldást nyer; a koherencia-kritérium alapuló filozófiai bizonyosság, valamint a hitből eredeztethető vallásos igazság vélt ellentéte ebben a gondolatmenetben teljesen megszűnik.

A megoldás nem egyértelmű, és nem is törekszik kizárólagosságra. Kolakowski maga ismételt hangsúlyozza, hogy mindez a lehetségesnek a szférájában mozog. Ennek ellenére azonban a kör lezártnak tekinthető, elkülönítve, helyesen értelmezve a vallásos nyelvezet, valamint a profán diskurzus érvényességének határait, Isten visszatérhet önnön lényegéhez, jelenléséhez, „arcát újra a világ felé fordíthatja”.

Jegyzetek

¹ Kolakowski, Leszek: Ha nincsen Isten...(Avagy a vallásról, az Istenről, az ördögről, a bűnről és egyéb nyugtalanító vallásbölcseleti kérdésekről). Európa Könyvkiadó. Bp., 1992.

² Borges, J. L.: Bábeli könyvtár. In: A titokban végbement csoda. Kriterion. Buk., 1978. 19.

KÖTŐ JÓZSEF

EGYHÁZI OKTATÁS ÉS KÖZÖSSÉG*

Az állam és az egyház vitája a hatalom birtoklása fölött egyidős az államiság megjelenésével. A szekularizáció nem a modern kor terméke, hanem a hegemoniára törő párhuzamos hatalmak vetélkedésének eredménye. Gyakorlatilag a világuralomra törő világi és egyházi körök csupán az egyaránt keresztény civilizáció elpusztításával fenyegető külső veszedelmek ellen

* Megjelent a Korunk 1999/10-es számában

fogtak össze időlegesen, például az egyházi és világi hatalom konfliktusát nem ismerő, vallás és állam azonosságában gondolkodó nem keresztény tanok elleni küzdelmekben. Csakhogy Erdély sajátos történelmi helyzetben leledzett és leledzik. Mikor azt mondom, Erdély, akkor a sajátos transzszilván szellemet és hagyományt kitermelő, 185 évig fennálló fejedelemség korára gondolok. Hegemóniára törő hatalmak között kellett országot, azonosságot megőrző művelődést megtartani.

Erdély fejedelmei országmegtartó erővé tették a művelődést, tudva tudván, hogy a túlerő mindent és mindenkit letiporhat, de a tudás a mindenkori feltámadás záloga lehet. Ilyen történelmi helyzetben nem szekularizációs vitákra, nem az erők megosztására volt szükség, hanem a művelődés intézményesítésére, hogy az országmegtartó stratégiát végre lehessen hajtani. Báthory egyetemalapítása, Bethlen akadémiateremtése, sőt Lorántffy Zsuzsanna és Apafi népiskola-mozgalma csakis a világi és egyházi erők összefogása révén lehetett sikeres; fejedelem és püspök kéz a kézben mentették az országot.

Ez a helyzet a szekularizáció eluralkodásának megakadályozásán túl még egy sajátos jelenséget termelt ki szülőföldünkön: egyik egyház sem vált nemzeti egyházzá, de mindegyik nemzetivé vált. Így lett az öikuménia másik sajátos hagyományává Erdélynek.

Elmondhatjuk tehát, hogy transzszilván kultúránk értékeinek döntő többsége az egyházi szellemi műhelyekben érlelődött. És gondolatmenetünknek ezen a pontján szembetaláljuk magunkat napjaink román társadalmának egyik legvitatottabb jelenségével: a modernizáció folyamatában, a globalizálódás keretében eurokonform társadalmi szerkezetet kellene kialakítani, amelyben világosan szétválnak az állam és az egyház funkciói. Csakhogy mint láttuk, a szekularizáció beépülése az államszerkezetbe más hagyományok szerint történt Nyugaton, és sajátos jegyeket mutat a mi tájainkon. Meg kellene találni a törvénykezés olyan modalitásait, amelyek megoldhatják a modernizáció és hagyomány harmonizálását. Ez egyben esélye is lehet az országnak. Elébe lehetne menni a túlzott szekularizáció nyomán kialakult értékrendvesztésnek, a keresztény erkölcs peremre szorulása veszélyének, amelyek nyomán társadalomromboló hatások sorát észlelhetjük. A keresztény etika beépítése a korszerű társadalomszerkezetbe növelheti a közösség versenyképességét, hiszen az egészséges lelkületű közösség teljesítő ereje nő. Az esély kihasználására éppen napjainkban kínálkozott, kínálkozik lehetőség. Ebben a periódusban tárgyalták/tárgyalják a megfelelő fórumokon a tanügy, a jogtalanul elkobzott javak visszaszolgáltatása és a vallásügy törvényét. Oktatás, vagyon, lelkiismereti és gondolkodási szabadság a kérdés alapdilemmáit érintő fogalmak.

Sajnos a törvényteremtők rabjai a napi politizálás pragmatikus bilincseinek, nem érzékelik a kérdéskör filozófiai, nevelésügyi, gazdasági mélységeit, és félő, hogy elszalasztják egy sajátos modell megteremtésének lehetőségét, amely felfelé ívelő fejlődési ágba helyezhetné az országot.

Vegyük sorba a fogalmakat.

Az egyházak kártalanítása két irányban hathatna felszabadító erővel: a) a magántulajdon szentségének eszméjét statuálná, amely nélkül a piacgazdaság működésképtelen, s bármilyen kompromisszum magát a fogalmat kompromittálja; b) a vagyon visszaszerzése olyan intézmények létezését tenné lehetővé (oktatás, szociális létesítmények, polgárosodást segítő vállalkozások), amelyek a civil társadalommal összefogva működtethetnék azokat a területeket, amelyekből a modern struktúrákban az állam kivonul, kompetenciáit delegálja az ágazat funkcionalitását biztosító szervezeteknek. A hagyományok beépítése a modern törvényhozásba nem mond ellent tehát a modernizációnak. A mindenkori demokráciák szakítópróbája a lelkiismereti és gondolkodási szabadság. Az alkotmányban ugyan garantált ez a jog, de rögtön a korlátozás szférájába kerül, mielőtt a vallásügyi törvény megkísérli bevezetni a nemzeti egyház fogalmát. A demokrácia alapeszméje sérül ezáltal, s analógiás alapon bevezetődik a társadalmi diszkrimináció fogalma, amely kiváló táptalaja lehet a mindenkori totalitarizmusnak. Íme, más vonatkozásban is próbaköve a modern társadalomteremtésnek az egyházakkal való bánásmód.

Az oktatást illetően tényeket vehetünk számba. A 151-es tanügyi törvény hosszú távon megszabja a felekezeti oktatás helyét a tanügyi struktúrában. A törvény intézkedései az elszalasztott lehetőségek fejezetébe iktathatók. Ahhoz, hogy a felekezeti oktatás erkölcs- és kultúrateremtő erejét gyümölcsöztesse, hárompillérű oktatásról kellene szólnia a törvénynek: állami, magán és felekezeti. Ezzel szemben a 9. szakasz az államilag támogatott felekezeti oktatást az egyházi szakszemélyzet képzésére szűkíti, a laikus struktúrákat pedig a magánoktatás szférájába számúzi. Olyan körülmények között teszi ezt, amikor sem az elkobzott egyházi javak visszaszolgáltatásának történelmi igazságtétele nem történt meg, sem a fejkvótarendszer nem működik, amely személyre bontva megszabja az egy főre eső költségvetési pénz mértékét, hogy a felekezeti oktatásba integrált tanuló magával vihesse az általa kiválasztott rendszerbe az őt alkotmányosan megillető részesedést.

Ez gyakorlatilag a felekezeti oktatás ellehetetlenítését jelenti.

További aggodalomra ad okot az is, hogy mi fog történni, ha a tanügyi törvényben lehetőségként kezelt anyanyelvű felsőoktatás állami képzési formáihoz fűzött reményeink nem teljesülnek, s ez is a felekezeti vagy magánszférába szorul vissza? Vajon a magyar nemzetiségű diáktömegek nem az *ingyenes*, a többség nyelvén oktató állam képzési formáit választják majd?

A tanügyi törvény véglegesített formája új stratégiák végiggondolására készlet bennünket. A következő gondolatok a törvénykezésben szerepet játszó köztisztviselők számára kívánnak alternatívát felvillantani, támaszt nyújtani a törvényalkalmazás útvesztőiben.

Az első kérdés, amivel szembe kell nézni: a különböző hálózatokban (elméleti, technológiai, vokacionális) gondolkodó tanügyi törvény milyen lehe-

tőségeket nyújt, hogy a felekezeti oktatás ne szűküljön mindössze a vokacionális szférára (csupán az egyházi szakszemélyzet képzésére), hanem kulturális értékteremtő erejét gyümölcsöztetve valamennyi hálózatban indíthatson képzési formákat? Fel kell figyelnünk a 9. szakasz ama kitételére, mely arról szól, hogy ugyancsak az államilag támogatott képzési formák között szerepel az egyház szociális, missziói és intézményes tevékenysége biztosításához szükséges szakemberréteg taníttatása is. Ez gyakorlatilag lehetővé teszi különböző profilú osztályok indítását valamennyi hálózatban. Megítélésünk szerint ez a szemlélet kiterjeszhető az oktatás minden fokára, tehát az egyetem előtti és az egyetemi képzés formáira is. Csakis a törvényalkalmazás eme formájával érhető el, hogy feltámaszthassuk az erdélyi felekezeti oktatás kultúrateremtő hagyományait.

Megszülethettek volna-e a régi magyar dráma egyetemes értékei, a csíksomlyói passiójátékok a ferences rendi iskola nélkül? Körösi Csoma Sándor talentuma vajon nem veszett volna el a székely település és Dardzsiling között az egyházi iskolahálózat nélkül? Apáczeit milyen erkölcsi erő kényszerítette volna, hogy a karteizianizmus apostolaként szülőföldjén anyanyelven hirdesse az ésszerűség szülte tanokat, ha nem a felekezete által működtetett iskola megváltó erejébe vetett hite vezérelte volna útjain? Márton Áron miért érezte vajon életműve fő elemének hívei iskoláztatásának gondját, s miért tekintette az erdélyi magyar közösség egybetartása és megmentése modus vivendije biztosítójának a felekezeti iskola működtetését?

Hadd ne sorjázzuk tovább a kérdéseket. Ha van ma a romániai magyar társadalomban közmegegyezés valamiben, nézetem szerint az a felekezeti oktatásban pregnánsan jelentkezik. Kultúránk szegényebb, közösségünk versenyképessége gyengébb lenne az egyházi tanintézetekben rejlő lehetőségek nélkül. Nálunk 1989 után kezdtek újjászerveződni a felekezeti iskolák, és még nem sikerült önálló személyiségű intézményeket létrehozni, amelyek szellemiségét egészében a működtető egyház határozza meg. Annak ellenére, hogy befogadó iskolákban működnek, kiszolgáltatottjai az állami hatóságok packázásainak, mégis kimutatható az a tudás- és emberi minőségöbbllet, amellyel a felekezeti oktatás végzettjei rendelkeznek. A szociológiai felmérések máris ezt igazolják. Bizonyított tény, hogy a felekezeti oktatás mindenkoron és mindenhol az elittermelés szellemi műhelyeit hozta létre.

Közérdekű feladat tehát ennek a hálózatnak a hazai felfuttatása is, hiszen kisebbségi közösség csak elitközösséggként létezhet. Közképviselőtünk feladata, hogy létrehozza minden szférában azokat a törvényes rendezési kereteket, amelyek az ezredvégen is megéltetik a modernizációt ösztönző hagyományokat.

A VALLÁSOS NEVELÉS LEHETŐSÉGEI*

Az iskolai vallásos nevelés tagadhatatlanul sok lehetőséget nyit meg, akár az iskola, akár az egyházak nézőpontjából közelítjük meg. Az iskolai nevelés számára hiánypótló jellege miatt is fontos lehet, hisz annak ellenére, hogy az iskola az oktatáson-képzésen túl elméletileg kellő fontosságot tulajdonít nevelő feladatának is, sőt ma már elképzelhetetlennek tartja a nevelés és oktatás szétválasztását, mindannyian tudjuk, hogy az iskola intézménye a deklarált, felvállalt nevelési feladatokat nem tudja megnyugtatóan megoldani. Ez a bevallott vagy rejtett kudarcérzet legtöbbször olyan meddő vitákhoz vezet, amelyek során az iskola a családra, a család az iskolára próbálja áthárítani a felelősséget.

Ebből a nézőpontból az egyházak jelenléte az iskolában minden bizonynyal némi megkönnyebbülést jelent, és azt a kimondott vagy ki nem mondott elvárást is (az iskola, a szülők részéről), hogy részt vegyenek a nevelésben, s ezzel egy időben részt vállaljanak abból a felelősségből is, amit pillanatnyilag mind a család, mind az iskola a tanácstalanság, esetleg a tehetetlenség, a lelkiismeretfurdalás kíséretében él meg. Az elvárás súlyával szemben az egyházakat felkészületlenül érte még az a látszólag egyszerű kihívás is, hogy az iskolán kívüli vallásérkölcsi nevelés az eddig megszokotthoz viszonyítva teljesen más intézményes közegbe került.

Ebben a helyzetben két kézenfekvő lehetőség adódott: a hajdani egyházi oktatás hagyományainak felélesztése, illetve az iskola jelenlegi életéhez, szokásrendszeréhez való igazodás. Tapasztalataim szerint a vallásérkölcsi nevelés még mindig az identitáskeresőnek ebben a szakaszában van, és úgy tűnik, hogy pillanatnyilag több-kevesebb eltéréssel azon az úton halad, hogy státusát tekintve a többi iskolai diszciplínához igazodjék, azaz a többi tantárggyal egyenrangúvá váljék. Ez a tantárgyasulás azonban az iskolában jelenleg érvényes vagy uralkodó tanítási modellhez való igazodást is jelent(het)i, ami némi egyszerűsítéssel és sarkítással azt eredményez(het)i, hogy olyan tantárggyá váljék/válhat, amely elsősorban a vallással kapcsolatos ismereteket sajátíttatja el a tanulókkal. Azaz: minden lehetőség adott arra, hogy a vallásérkölcsi nevelés elnevezésétől és szemléletétől elidegenült információközlő és –feldolgozó tantárggyakká merevedjék. Hogy ez nemcsak sejtés, elég a megnevezés ki-forratlanságára gondolnunk. Amióta a róla való beszélés szélesebb körben elterjedt, több, látszólag szinonim elnevezést használunk: vallásoktatás, hitoktatás, vallásérkölcsi nevelés.

* Megjelent a Korunk 1999/10-es számában